

К 200-летию Николая Гоголя

Павло Михед: «Ми не в змозі досягнути природу власної ідентичності без геніальних прозрінь Гоголя»

Весною 2009 року світова громадськість відзначатиме 200-ліття від дня народження Миколи Васильовича Гоголя. Про долю письменницького спадку, про те, наскільки популярні його твори сьогодні серед читачів і дослідників, розповідає Павло Михед — доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, керівник Гоголезнавчого центру при Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя.

– Павле Володимировичу, життя Гоголя огорнуте таємницями, а щодо смерті, то тут накопичилося стільки легенд, що деякі з них наче просяться бути включеними до романів жахів. Чого варта лише історія перепоховання письменника. Подейкують, нібито експерти засвідчили захоронення Гоголя заживо... Про можливість цього наче попереджав і сам письменник...

– Повинен сказати, що навколо життя багатьох знаменитих людей минулого і навіть сучасного існує велика кількість всіляких історій – це особливість масової свідомості. Що ж до Гоголя, то варто сказати, що сам Гоголь був творцем не тільки першокласних творів, а й оповитих таємницею оповідей про своє життя. І вмів їх майстерно ввести в контекст своєї творчості. Згадайте бодай появу його портрета на знаменитій картині Іванова „Явлення Христа”, на якій Гоголь зображений так, що мистецтвознавці нарекли цей персонаж „найближчим до Христа”. Я переконаний (і писав про це у статтях і книгах), що Гоголь носив у собі сокровенну таємницю, яку забрав із собою в могилу. Я називаю її апостольським покликанням Гоголя. Мало хто звертає увагу на те, що поява письменника на світ була пов’язана з містичними подіями чи, як кажуть, Божественним Промислом. Про це постійно говорили у родині Гоголя, переповідаючи сімейні легенди, які з дитинства знав і він сам. Біографам добре відомий епізод явлення Богородиці Василю Опанасовичу, батькові Гоголя, що наснилася йому після відвідин церкви в Охтирці. Про це розповіла мати письменника, Марія Іванівна, у листі до С.Т. Аксакова. Нагадаю: „Він стояв у храмі з лівої сторони, раптово царські ворота відкрились, і вийшла цариця у порфирі і короні, і почала говорити до нього словами, яких він не пам’ятав: „Ти зазнаєш багато хвороб, ... але все минеться, – цариця небесна сказала до нього: ти видужаєш, одружишся, і ось твоя дружина”. Мовивши ці слова, підняла вгору руку, і він побачив біля ніг її маленьке дитя, що сиділо на підлозі, і риси його закарбувались у пам’яті”. Василь Опанасович забув цей сон, але через багато років у містечку Ярьеськах, куди сім’я їздила на молебень до церкви, він побачив у домі тітки майбутньої дружини на руках годувальниці семимісячне маля. Він ясно розгледів обличчя дитини, на яке в його давньому сні вказувала Богородиця. Він нікому не розказав про це, але почав часто бувати у домі і залюбки грався з дитиною, дивуючи дорослих своїм завзяттям. Коли майбутній дружині мало виповнитись чотирнадцять років, Василь Опанасович побачив „той самий сон і у тому самому храмі, але не царські ворота відкрились, а бічні вівтаря, і вийшла дівиця у білому платті з блискучою короною на голові, краси неописаної, і, вказавши у лівий бік, сказала: „Ось твоя наречена”. Він озирнувся в той бік і побачив дівчинку в білому платті, яка сиділа за роботою перед маленьким столиком і мала ті самі риси обличчя”. Після цього Василь Опанасович попросив руки Марії Іванівни. На цьому події, що наштовхнули Гоголя на думку про власну обраність і особливе призначення, не завершилися. Двоє перших дітей подружжя народилися мертвими. Ось тоді Марія Іванівна дала обітницю: якщо народиться у неї син, назвати його Миколою, на честь чудотворного образу Миколи Диканьського. Через це письменник, за словами його сестри Ольги, „любив згадувати про те, чому назвали його Миколою”. Згадувані настрої зміцнились після смерті дев’ятирічного брата Івана. У глибоко релігійній свідомості Гоголя, що вийшов із середньовічного українського села, не могла не з’явитись думка: Господь

чомусь благоволить до тебе, не випадково Він оберігає тебе. І Гоголь щиро й завзято повірив у те, що Господь визначив йому особливу долю. І життя в Римі – Столиці Апостолів, і поїздка до Гроба Господнього в Єрусалим були для нього пов'язані зі своєрідним проектом власного апостольства. Це врешті і стало причиною його трагедії. У своїх працях я намагаюсь довести цю ідею.

– Якщо так, то комплекс ідей, які висував письменник, були пов'язані насамперед з християнським вченням?

– Безперечно, що це так. Я б, трохи уточнюючи, назвав це оновленим християнством. Якраз на романтичну пору розвитку літератури, коли творив Гоголь, припадає період поживлення у сфері богословських ідей. Серед досить близьких знайомих Гоголя був Хом'яков, з іменем якого сучасні історики церкви пов'язують спроби висунути нові богословські ідеї у „візантійщині” Росії. Крім того, Гоголь зазнав доволі серйозного впливу з боку польської еміграції, що отаборилась в Італії. Зокрема, необхідно згадати членів ордену єзуїтів „Повсталих-з-мертвих”, з якими він зустрічався на віллі кн. Волконської. Вони були захоплені ідеєю оновленого християнства. У „Вибраних місцях з листування з друзями” Гоголь писав: „Вигнали на вулицю Христа, в лазарети і лікарні, замість того, щоб закликати Його до себе в дім, під рідний дах свій, і думають, що вони християни!” Та й конфлікт його з о. Матвієм незадовго до смерті є свідченням того. До слова, один із факторів актуалізації творчого спадку Гоголя лежить у річищі сучасних релігійних шукань. Це так характерно для нашого часу. Одне із гасел Гоголя: „строенье себя самого”.

– А як же з легендами про заживо похованого Гоголя?

– Нічого подібного. Відомий дослідник Гоголя, покійний нині, Петро Паламарчук спеціально цікавився документальною базою перепоховання письменника в 1934 році з Данилова монастиря на Новодівиче кладовище і не спостеріг жодних фактів, які б давали підстави для подібних тверджень.

Кажу про це категорично, оскільки мав особисту розмову з Паламарчуком.

– Сьогодні багато суперечок точиться навколо українськості Гоголя. Одні називають його українським письменником, інші – російським письменником малоросійського походження і часом досить ревниво про це говорять. Яка ваша думка про це?

– Гадаю, певною мірою мають рацію обидві сторони. Гоголь залишається російським письменником, але разом з тим саме він, як ніхто масштабно й виразно відобразив у своїй творчості ментальні риси українського народу. А якщо так, то ми зобов'язані включати його твори до власного культурного канону. Ми не в змозі осягнути природу власної ідентичності без геніальних прозрінь Гоголя. Один лише приклад, пов'язаний зі прийняттям „Вибраних місць”. Як тільки не картали російські критики Гоголя за цей твір, причому з різних позицій, починаючи від Віссаріона Белінського, „неистового” революційного демократа, до Сергія Аксакова, зятятого слов'янофіла. А подивіться, що казали про цю книгу Тарас Шевченко чи Пантелеймон Куліш. Це слова захоплення. У чому річ? Та все в тій же ментальності. В глибокій релігійності української людини, в неприйнятті радикальної зміни картини світу. Тому, на мою думку, ми маємо вивчати Гоголя і в курсі української, і в курсі російської літератури. Будуть, зрозуміло, різні акценти. Але Гоголь залишатиметься Гоголем. Він справив величезний вплив на становлення української національної свідомості. Мені здається, в конкурентах у нього – лише Тарас Шевченко. І ще одне. Українська література, як і багато інших літератур Європи, створювалась у різні часи і різними мовами. Наші поети й прозаїки писали і латинською, і польською, і російською мовами. Зокрема Тарас Шевченко писав також російською, то чому ми повинні віддавати його творчість російському красному письменству? Те саме з Гоголем та десятками, сотнями російськомовних авторів. В Україні пишуть російською, кримськотатарською, болгарською, угорською, єврейською мовами. І пишуть про події та людей, які живуть на українській землі, відтворюють природний і людський космос землі, яку ми називаємо Україною. За великим рахунком — це все є українська література.

– Виходить, Гоголю не випадково закидали незнання російської мови, надмір українізмів у творах?

– Таке справді було. І сьогодні, коли ми не просто читаємо твори письменника, а й знаємо

історію розвитку російської мови за останні два століття, то розуміємо, що Гоголь витворив власний стиль російської мови. Він не завжди узгоджується з російською семантикою. Один із перших системних дослідників мови Гоголя, І. Мандельштам, схилився до думки, що письменник перекладав з української, яку, за свідченням Максимовича, блискуче знав. Не завжди стовідсотково попадаючи в російське слово (часом до цього призводив контекст написаного), Гоголь прищепив російській літературі смак до словотворчості, що яскраво засвідчив Андрій Бєлий – один із найтонших цінителів творчості письменника. Звідси, з гоголівського джерела, – Хлєбников, Маяковський та інші представники російської літератури пізніших поколінь. А тому жива динаміка розвитку російської мови, її гнучкість, каламбурна грайливість значною мірою йде від барокової вишуканості фрази Гоголя.

– Нещодавно „Литературная газета” надрукувала інтерв'ю відомого дослідника творчості Гоголя професора В. Казаріна під промовистою назвою „Украина и Россия опоздали с юбилеем Гоголя”. Чи справді ситуація така критична?

– Я в цілому поділяю тривожний пафос виступу проф. В. Казаріна. Справді, для того, щоб достойно відзначити ювілей, треба не тільки провести урядове урочисте засідання, а й підготувати видання творів письменника, наукових збірників, організувати світовий гоголезнавчий симпозіум. А це справа не одного року. Інститут літератури ім. Т. Шевченка на чолі з академіком М. Жулинським ініціював цілу низку заходів до ювілею. Готується указ Президента, але чи вийде він до прийняття бюджету, який планується узгодити до 15 вересня, – велике питання. А не буде бюджетного рядка – не буде нових видань, досліджень, усього того, що має супроводжувати цю дату. Не так багато українців у нашій многотрудній історії, що зажили визнання у всьому світі. Гоголь – один із незаперечних геніїв, і Україна мала б достойно відзначити великий ювілей Великого Українця.

– Що ви плануєте в науковому аспекті здійснити до ювілею?

– Є ціла низка ідей, які будуть реалізовані гоголезнавцями України. Ми плануємо, по-перше, видати вибрані твори Гоголя як російською, так і українською мовою. В ідеалі було б добре, якби сучасні письменники заново переклали Гоголя. Але й переклади, які вже є (майже всі твори Гоголя перекладені), надзвичайно цікаві. Гоголь повноцінно звучить українською. Його перекладали великі майстри — М. Рильський, Остап Вишня та ін. Крім того, ці видання мають супроводжуватись науковим коментарем українських вчених, які мають можливість і нагоду чіткіше окреслити його український профіль. Є інші задуми. Серед них видання української бібліографії письменника. Про Гоголя писали в Україні багато, в різні часи його твори перекладали, інсценізували. Цією справою займаються вчені і бібліографи Гоголезнавчого центру при Ніжинському університеті ім. Миколи Гоголя, що став наступником гімназії кн. Безбородка, де навчався великий письменник. З ініціативи ректора університету проф. О. Бойка центр почав підготовку до ювілею. На стадії завершення антологія матеріалів „Гімназія вищих наук кн. Безбородка в мемуаристиці”. Інститут літератури ім. Т. Шевченка планує провести міжнародний симпозіум, присвячений вивченню творчості Гоголя. Давно Україна, якщо не брати до уваги конгреси українців, не збирала вчених з усього світу. Є чудова нагода для того, щоб світ почув про Україну та її генія.

– Чи передбачаєте ви заходи в царині мистецтва?

– Було б добре, якби Україна взяла на себе організацію міжнародного театрального фестивалю гоголівських вистав. Таку ідею вже висловлював В. Казарін, і її, наскільки я інформований, підтримав Богдан Ступка. Варто було б виділити кошти на впорядкування гоголівських місць на Полтавщині, в Ніжині, можливо, виділити кошти і зробити урядові подарунки і тим містам, де жив письменник. Тому ж Риму – хай би більше людей знали, звідки-то родом Ніколо Гоголь.

– Що ви особисто готуєте до ювілею?

– Я беру участь у тих проектах, про які вже згадував. Але про одну свою ідею хочу сказати окремо. Вона наївна і трохи смішна: мрію, що на одній з опор, що лишились від старого мосту посеред Дніпра, з'явиться пам'ятник під назвою „Редкая птица...” – пам'ятник тій „редкой птице, которая долетит до середины Днепра”. На металевій зигзагоподібній

жердині з сучасного матеріалу, гойдаючись під поривами вітру, летить до середини Дніпра „редкая птица”, викликаючи світлу усмішку від згадки про ще в дитинстві прочитаний твір Великого Миколи Гоголя.

Запитувала Надія Онищенко

„Урядовий кур’єр”